

VAJAY SZABOLCS:

A SZENT KORONA KAMELAUKION JELLEGE*

A jelképi közlésrend amaz ősidőkből maradt reánk, amely még valóságként élte meg a tudatalattit. Az „elvont fogalom” a tudatra ébredésnek jóval későbbi felépítménye. Határmezsgyéjük az írás: az egyezményes jelrendszerben való gondolatközlés. Az írásjelek általánosulását előzi meg az anyagszerűségben még közvetlen jel: a jó vadászat mágikus falfestménye, az állat-ősre felnyúló totem, a „fejfel magasb mivolt” lélektani impaktumát megjelenítő fejdísz: hajtorony, tollbóbita, koszorú, sisak, vagy korona.

Eleve egyfajta felsőbbbséget hirdetnek, mint ahogy a kézben tartott vessző, pálca, kard, vagy jogar is egy másik elvont fogalmat, a hatalomét testesíti meg. Fej és kéz — gondolat és erő — fenség és hatalom: jelből elvont fogalmon át jelképpé finomuló ős-pár.

A korona szemiológiai — jeltani — helyét ekként meghatározván, váltsunk tudománytörténeti síkról a történelemre. Vizsgálatunk tárgya többé már nem „a” korona, hanem „egy” korona, illetve — adott esetünkben — , egy koronatípus.

Az a tipológiai elhatárolt koronaválfaj, amely hic et nunc eszme-futtatásunk tárgya: a *kamelaukion*.

A szó eredete vitatott és vitatható. Alkalmasint a keleti szimbolika iráni fellegvárában fogant és ama trónmennyezetet jelenthette, amely az istenképmásként tisztelt uralkodó feje felett a csillaghímes égboltot jelenítette meg. Ez a világmindenség-szimbólum szállott alá — díszes nemesfém-drágakő fejdísz jelképébe tömörítve — az istencsászár fejére. Mint uralkodói diadém típust a 638. július 4.-én végbement kettős koronázást leíró szöveg említi először: Heraclius császár fiainak felszentelésekor Heracleonas fejére a római impérium konstantinianus *stemmáját*, caesarként társuralkodó öccsének, Dávidnak fejére pedig egy *kamelaukiont* helyezett a pátriárka.

A magyar történelem meghitt ismerőse, Bíborbanszületett Konstantin császár, a X. század elején már sűrűn emlegeti a *kamelaukiont* az udvari ceremóniák útvesztőjében. Végleges szimbolikáját az 1081-ben uralomra jutott Komnénosz-dinasztia rögzítette; az uralkodóház hierarchiológiájának a Birodalom hátralévő négy évszázadára iránytszabó Aleksziosz császár a *kamelaukiont* tette a törvényes országlás megkívánta uralkodói diadémá. Ennek visszhangja csendül ki a történetíró császárlány, Komnena Anna feljegyzéseiből. Felsorolván az atyja teremtette új udvari rangsort — a szebasztokrátornak címzett másodcsászárt, az ezt követő caesart, panhypersebastost és pansebastost —, leírja az első három rangfokozatnak — basileus, sebastokrator és caesar — kijáró koronát is. A császár legdíszesebb és legünnepestélyesebb fejdíszre — a *basilikón diadema* —, ekkor már hivatalosan is *kamelaukion*,

* A tanulmány magyarul először a Nyugati magyar tanulmányírók antológiája 1987. (Válogatta és szerkesztette: Borbándi Gyula Bern 1987.) kötetben jelent meg.

szemben a sebastokrator viselte *stemmával* és a caesar *tainiájával*. A *Stephanos* korábban tipológiai megjelölése immáron a koronák gyűjtő fogalmává lett.

A XI. század végén tehát a *kamelaukion* már meghatározott formájú, jelentőségű és szerepű ceremóniális kellék; s az is marad, ameddig Bizánc: Bizánc...*Korona, amelyet a Szent Bölcsesség konstantinápolyi főtemplomában a Szent Synodusban kinevezett pátriárka az uralkodóvá szentelés ceremóniája során a császárra leendő személy fejére helyez.* Mint a császárvatás elengedhetetlen kelléke, a kamelaukion jelképileg a törvényesség államjogi megtestesítője: csak az törvényes császár, akit *ott*, a Hagia Sophiában — az *arra hivatott* személy — a Pátriárka — ezzel a diadémmal — a kamelaukionnal, szentelt a Birodalom uralkodójává. A Pátriárka levezette ceremónia illetéknépp mintegy kötőjel ég és föld, világrend és hatalom, Isten és császár között. Az iniciáció keresztény mágiájában a földre szállott örökkévalónak anyagi kifejezője a kamelaukion; a törvényességnek nemcsak kelléke, de biztosítéka és kinyilatkoztatása is. Császárszentelő ereje a jelképiség közbenjöttével teszi közhírré és köztudattá az új császárnak Isten kegyelméből való uralmát, isteni voltának be- és kiteljesülését.

Vessünk most egy pillantást arra, *ki és mi* ez a császár, Bizáncnak és — bizánci felfogás szerint — a világnak istenigó, korlátlan ura?

Kétségtelenül a pogány *Imperium* amaz uralkodójának eszmei jogutóda, aki egyben *Rex* és *Pontifex Maximus*: az államtestnek és államegyháznak egyképpen feje. Ezt a „*caput*” pozíciót tükrözi tovább a bizánci rend: a közhasználatban „császárnak” mondott uralkodó ceremóniális címzése: *basileus* — azaz király — és hiererus — azaz szent. Ugyanakkor a keresztény kozmológiában is helyet nyer, a Szentháromság égi triászának földi dodekaionába ágyazottan: isapostolos — Krisztus apostolaival egyenrangú. Ezért ül szimbolikus nagyheti estebédjén tizenhárom-teritékes díszasztalnál — egymaga.

E keresztény szimbolika mellett helyet kap Bizánc ceremóniális jelkép-rendszerében a neoplatonizmus pogány, szinte matematikai eszmeszigora is. A császár a világtéremtő erőnek földi vetülete: *demiurgosz*. Mint ilyen szent és isteni, e fogalmaknak pogány értelmében is. Uralma tehát *entheos basileia*, istenrendelte országlás, maga is részese lévén a világtéremtő erőnek, *koszmokrator* —, s ha önmagáról szól, a *numen meum* kifejezéssel él. Mert Isten által földi istenné rendeltetett: *theos epigeios*.

A bizánci udvar sokszorta rigolyának tűnő, aprólékos és kimerítő ceremóniája csak akként válik logikailag simán érthetővé, ha nem mint kifundált etikettet, hanem mint liturgikus szertartást közelítjük meg. Mert minden, ami a császárhoz tartozik, magánál e ténynél fogva szentté válik: lakhelye a *Szent Palota*, amelyben *Szent Trónusán* ül. Szent az uralkodó *orcája és tekintete*; szent az ünnepélyes alkalmakkor viselt *ruházata* is. Hogyan is lehetne hát másként felszentelésének leglényegesebb kellékével? — *A kamelaukion ipso facto Szent Korona...*

A császári hatalom éppen isteni eredeténél fogva teljes és megbonthatatlan. Eszmei síkon Államra és Egyházra egyaránt kiterjedő: a császárszentelés szertartásában ezért a pátriárka püspökké is felkeni személyét. Ő — a császár, és nem a Pátriárka — hívja össze a zsinatot, amelynek csak a császár szent aláírásával — mert ez is szent, sőt még a tintatartó is, amelybe a szent tollat mártja — válnak határozatai szent kánonokká. A császár következőképp Isten rendelte ura a keresztény *oikouménének*. Ezen állambölcséleti felfogás logikus politikai vetülete, hogy minden keresztény népek és hatalmak a *basileus hiererus isapostolosnak* rendeltettek alá; a magát bitorlómód császárnak mondó német király és a magát pápának tartó római püspök egyképpen, nem kevésbé a Szentföldön csatározó, barbár nyugati lovagok. Íme,

Bizánc nyugati és közelkeleti konfliktusainak ideológiai alapozása; a pogányság elleni harcok indítéka egyértelműbb: a kereszténység korlátlan urának hittedjesztési kötelessége. Bizánc tehát saját diplomáciájának konceptuális felfogásában sohasem *hódít, csak érvényt szerez* eleve fennálló isteni felségjogának, avagy az apostolátus Isten-szabta kötelességét teljesíti.

Aki tehát ellentétbe kerülne ezzel a császárral, magával Istennel húzna ujját. S ha ilyen ellentéti helyzet mégiscsak adódnék, egyedül a császári személy méltatlan voltával nyerhetné keresztényi igazolását, amelyet meg kellett hogy előzzön *karizmájának* elvesztése. Az égi Isten törvénye ellen vétő földi isten hatalmát tehát égi rendelés számolja fel, de a földi alattvalók, vagy ellenfelek döntenek meg. Módozatát tekintve a császárbuktatás csakis a császári attribúcióknak megfelelő, ha azokkal nem is egyenértékű, de egyjelentésű szentelő erővel fellépő elemek felsorakoztatásával mehet végbe. A felzendült nép, az ellentétbe került pátriárka, vagy a pillanatnyilag győztes ellenfél, csupán Istennek eszköze. Az istenítélet megtörténtével a világrend azonnali helyreáll: új, méltó császárt koronáz a Hagia Sophiában a régi Pátriárka a birodalom Szent Koronájával.

Térjünk most a *kamelaukion* anyagi mibenlétének vizsgálatára. Kommena Anna aprólékos leírása nyomán a Komnenosz-császárok koronája — *to basilikón diadema* —, zárt félkörívben a fejhez idomuló, ékkövekkel és gyöngyökkel sűrűn díszített fővegszerű diadém. Két legfőbb jellegzetessége, amely a kamelaukiont ugyanakkor nemcsak jelképileg, de anyagszerűségében is döntőmód megkülönbözteti minden egyéb stephanostól, egyrészt a halántékrészekre függesztett és a *Szent Orca* magasságában lengő, gyöngyös-ékköves csüngők — *kataseista* —, másrészt a zárt félkör zenitjét tetéző kereszt.

Ki kell még emelnünk, hogy a bizánci kamelaukion *teljesen zárt* építmény és ekként előképe a keleti egyházfejedelmek mindmáig használt mitrájának, amely csak a XV. századtól kezdődően nyerte el az alapkerületéhez képest korteszerűen domborult formáját. E zárt egységet már a kezdet kezdetétől bordázat tagolta: kettős keresztpánt, kétéldali félkörív, vagy kazettasakkozás. Mindhárom megoldás egyképpen válasz technikai és szépségeti követelményekre; szimbolika szempontjából viszont csak eszköz. Tartó váz, amely ugyanakkor különféle zártági fokozatokat enged meg: a merev nemesfém lemezzel való szférikus kitöltéstől a bordázatköznek arany-szövettel való és a zárttság benyomását keltő béleléséig. E más-más technikai megoldás a szimbolika végeredménye szempontjából egyenértékű és egyjelentésű: a kamelaukion a földi császár Szent Arcát és égi félkörívvel a legtökéletesebb szimbólummá, körré egészíti. A tetéző kereszt az égi istenség és annak földi istenmása közti frigy kötőjele.

A Komnenosz-kor sokféle koronát ismert. Szóltunk már a *stemmáról* és a *tainiáról*, mint rangkoronákról. De maga a basileus is hordott alkalom szerint más-más koronát, anélkül hogy ezzel a *kamelaukion* államjogi elsőbbségén csorba esett volna. Ilyen használati diadémok az antik sisakkoronából kialakított jusztiinánuszi fejdísz, a császári diadalmenet alkalmával viselt győzelmi korona, vagy a hyperteron néven ismert könnyű diadém: egy liliomékes, nyitott korona.

A rangkoronák sorában ismertetnünk kell még a despotáét, amely tulajdonképpen csak a Palaiologosz-korban érte meg ceremóniális jelentőségének kiteljesülését. Mégis, ez a koronatípus — a *stematogyrion* — kettős fontossággal bír a magyar koronakutatás szempontjából.

A *deszpotész* cím nem szerepelt a Komnenosz Aleksziosz teremtette, új ceremóniális rendben. Életrehívója Manuel császár, aki az új címet magyar vejenek, a Bélából Bizáncban Alekszioszá lett Árpád-házi hercegnek engedményezte. A *deszpotész* rangkoronájául a *stematogyriont* rendelte. E koronatípus leírását a *Pseudo-Kodinosz* XIV. század végi ceremóniakönyve őrizte meg: „A konstantinápolyi Szent Palota méltóságai.” Ezek szerint a *deszpotész* *stematogyrionja* drágakövekkel és gyöngyökkel ékes korona, amelynek arany abroncsát egy-egy, a négy égtáj felé domboruló oromlemez díszíti — amennyiben a *deszpotész* az uralkodó császárnak *fia*. Ha ellenben a *deszpotész* címet az uralkodó veje nyerte, úgy az oromlemezek száma csak kettő: a homlok és a tarkó felett.

Miután a későbbi III. Béla király bizánci tartózkodása idején Manuel császárnak *veje* és kiszemelt utóda volt, a számára 1163-ban létesített *despotai* cím rangkoronája egy, arany abroncsának homlok és tarkó feletti részén oromlemezzel ékesített *stematogyrion* kellett hogy legyen. *Ugyanezt a formamegoldást követi az itt tárgyalt magyar királyi korona fejabroncsa is.*

A *deszpotész* rangkoronájává való rendelése előtt, a XI. századi *stematogyrion* a Makedóniai és Doukász császárok idején a *sebasztosz* rangkoronája volt. Aleksziosz császár ceremóniális reformjából mind a cím, mind a koronatípus kimaradt — talán éppen a rivális Doukász-dinasztiához való szoros kötődése miatt, mikoris többnyire a császári ház rokonságának, illetve a Bizáncnak jelentős szolgálatokat tett, barbár uralkodóknak adományozták. Ezt az immáron három emberöltő óta többé nem gyakorolt használatot újította fel Manuel császár, barbár veje, Aleksziosz *deszpotész*, azaz Béla herceg számára.

Manuelnek tudnia kellett, hogy Béla ükapja, I. Géza, a Doukász császárok idején már nyert volt egy *stematogyriont*, nyilván a vele járó *sebasztoszi* címmel egyetemben. E diadémmal ábrázolja Gézát a mai Koronát ékesítő zománcclemez: homlokrészében oromlemezzel emelt, drágakódíszes aranyabronccsal, amelyet kék bársony bélelőfőveg tölt ki. A Géza kezében tartott tuskedíszű kereszt következképp szintén a *sebasztosz* rangjelvénye volt, a *basileus* tartotta négyzetes *labarum* pár-darabja. Hogy ez a rangjelvény utóbb ugyancsak a *deszpotész*ra szállott, tanúsítja egy 1401-ből fennmaradt Palaiologosz miniatúra, amelyen a császári apja mellett álló *stematogyrionnal* koronázott Theororosz *despota* szintűgy tuskedíszű jogart tart.

Foglaljuk most össze az eddig mondottakat a koronakutatás anyagtermészetű lényegének szempontjából. Mai koronánk *Corona Graeca* elnevezésű fejabroncsa tipológiailag egy *stematogyrion*. Ez a *koronatípus* a XI. század Doukász-császárai idején a *sebasztoszt* illette volt meg; Komnenosz Aleksziosz 1081. évi ceremóniális reformjából kimaradt; 1163-ban pedig Manuel császár az újonnan létesített *deszpotész* címhez kötődően magyar veje, a későbbi III. Béla király számára újította fel, mint rangkoronát.

Stematogyriont nyert már Bizáncból I. Géza király is, minden bizonnyal Doukász X. Konstantin császártól. Ezzel a diadémmal és a velejáró tuskédíszes kereszttel ábrázolja Gézát a *Corona Graeca* zománcclemeze. A *stematogyrion adományozása tehát meg kellett hogy előzte legyen a Corona Graeca létrejöttét*, amely fejabroncsának tipológiáját tekintve ugyancsak *stematogyrion*. Ilyeténképp azonos jellegű ama diadémmal, amelyet I. Géza már előzőleg kapott és ama másikkal is, amelyet Manuel rendelkezéséből Béla-Aleksziosz utóbb Bizáncban viselhetett. A *Corona Graeca* zománcclemezeinek datálása az ábrázolt társascsászár azonosításán fordul. Nevének csak

kezdő szótagját őrzi a lemez: KON. Rangjelzője: *Porphyrogenetosz* — bíborbanszületett. Ez a minősítés a Szent Palota ceremóniális rendjében csakis annak járt ki, aki *atyjának uralkodása idején* a Bíborcsarnokban — *Porphyré* — jött a világra. I. Géza idején két ilyen hercegről tudunk: Doukász X. Konstantin császár 1060-ban született Konstantiosz fiáról és Doukász VII. Mihály császár 1074-ben született Konstantinosz fiáról. Az első apja még 1060-ban tette, bátyjával Mihállyal együtt társcsászárrá; a második szintén már bölcsőjében, 1074-ben lett társuralkodóvá.

Doukász Konstantin császár 1067. május 21-én hunyt el, három kiskorú fiút hagyván maga után. A két idősebbik — Mihály és Konstantiosz —, mint láttunk, ekkor már társcsászárok és anyjuk gyámsága alatt névleg uralkodnak. Ámde az özvegy — Eudokia Makrambolitissza — 1068. január 1-én újból férjhez megy Diogenész Romanoszhoz, aki még azévből harmadik mostoha fiát, Doukász Andronikoszt is társcsászárrá teszi. Ha tehát a KON kezdő szótaggal jelölt bíborbanszületett társ-császárban Doukász Mihály *öccsét*, Konstantioszt ismerjük fel, úgy a zománcclemezek készítésének időpontja arra a hét hónapra lenne szűkíthető, amidőn X. Konstantin császár halálát követően Mihály és Konstantiosz volt a Birodalom két névleges társuralkodója. 1068. január 1-e után már IV. Romanosz gyámcsászárnak is lenne lemeze, 1071 és 1074 között pedig a közben szintén társcsászárrá tett, harmadik Doukász-fiúnak, Andronikosznak is szerepelnie kellett volna.

Függetlenül tehát attól, vajon a zománcclemezek már eredetileg is rajta voltak-e a *Corona Graeca* abroncsán, avagy csak másodlagos felhasználással, utóbb kerültek volt oda, a zománcclemezek készítése az 1067 június-december hét hónapi időközre pontosítható.

Térjünk vissza a kamelaukionhoz. Az uralkodói korona megkülönböztetője a *stephanoi* gyűjtőnévvel jelzett mindennemű rangkoronáktól: felépítésének zártága, a homlokkrészről csüngő *kataseista* és a tetőző kereszt.

Ha tehát egy, valamely okból méltatlanná vált bizánci uralkodóval szembe forduló vetélytárs a törvényes uralkodói mivolt igényével kívánna fellépni, szükségessé válik, hogy a Pátriárka a Hagia Sophiában egy ilyen kamelaukionnal avassa császárrá.

Méltatlan uralkodónak számít a XII. század végén Komnenosz Andronikosz, aki Manuel halálát követően nemcsak a dinasztia szinte teljes állagát írtotta ki, hanem egészében megtizedelte Bizánc vezető rétegét, ekként okozójává válván Konstantinápoly alig húsz évre reá beteljesedő végzetének, amelynek földindulását a Birodalom már soha többé nem heverte ki igazán.

Andronikosz rémuralma harmadéve hogy tartott, amidőn a létükben szorongatott bizánci országnagyok az egykori Aleksziosz deszpotészhöz fordultak, érvényesíteni a Birodalom üdvére hajdan Manuel szándékolta utódlási jogát, ha már Manuel fia, leánya, veje, özvegye és unokaöccsei mind áldozatul estek volt Andronikosz hóhérainak. Béla király hajlani látszott a hívó szóra; nyilván előtte is felcsillant a Manuel meglátta bizánci-magyar unió nagyhatalmi ábrándja.

A vállalkozáshoz a seregeken kívül jogalap és jogfolytonosság is kellett. Ekkor kérteti az 1184-ben megözvegyült magyar király egy ugyancsak özvegy Komnenosz-unoka kezét és készített magának a Hagia Sophiában való császárrá avatáshoz megkívánt diadémot: egy *kamelaukiont*. Mindez sebtiben történik, a pattanásig feszülő bizánci szükségben. Béla seregei 1185 nyarán már Szófia alatt táboroznak, de egy váratlan közjáték mégiscsak keresztülhúzza a nagyralátó számítást. Andronikosz

pribékjei összeesküvés gyanújába fogják az egyébként ártalmatlan és középszerű Angelosz Izsákot, Aleksziosz császár leányági dédunokáját. A megrettent főúr a Hagia Sophía asylumába menekül, ahol az Andronikosz önkényével már amúgyis betelt Pátriárka, az odasereglett nép lelkesedése közepette 1185. szeptember 11-én — jobb jelölt híján — császárrá keni. A zendülésében gátat vesztett tömeg betör a Szent Palotába és Andronikoszt úgyszólván elevenen ízekre szedi. Bélának megviszik a hírt Szófia alá, Izsák császár barátság- és békeajánlatával együtt. Béla azonmód átlátja, hogy tervével elkésett, rááll a békére és seregét visszavonja az Al-Dunára.

Ha a magyar-bizánci unió nagyralátó terve ezzel végképpen el is enyészett, ha Bizánc sorsa a tunya Angelosz-császárok alatt alig két évtized leforgásával be is teljesült, ha Béla tervbe vett bizánci házassága helyett Fülöp Ágost francia király nővérével lép is második frigyére, a nagy őrsekváltásból egyvalami mégiscsak megmaradt: a Hagia Sophiában tervezett császári koronázáshoz szükségelt kamelaukion, amelyet Béla hadi felkészülésével egyidejűn készített.

Kamelaukion-e, avagy sem, ez a korona, amelynek rendeltetése minden bizonnyal egy magyar-bizánci unió szimbolikája lett volna? Erre az alapvető kérdésre csak egy hármas megközelítés próbáit sorra véve válaszolhatunk: a lélektani szándék, a formai megoldás és az államjogi tapadványok tükröződésében.

A lélektani indítékok egymagukban véve is sokrétűek. Teremtett helyzetként adódott, hogy Bélát felkérlik, vetne véget Andronikosz rémuralmának. A tirannusként országgló császár Isten és ember előtt méltatlanná vált: törvényes elődjének ártatlan vére tapad kezéhez. Isten nem tekintheti többé földi másának. Legyen hát Béla az Égi Akarat eszköze a törvényes földi rend helyreállítására. Béla-Aleksziosz ekként Isten és ember előtt *törvényes* császárrá lehet. Hiszen egy *törvényes* császár — Manuel — egyszer már *törvényes* utódjául jelölte volt, deszpotész címmel.

Mint deszpotész, Béla-Aleksziosz a stemmatogyrion rangkoronáját viselte. Hogy ez a diadémtípus a császári mivolt szimbólumává lehessen, kamelaukion-jellegűvé kell alakítani: zártság, halántéksüngők és tetéző kereszt szükséges hozzá. Egy ilyen koronával kell, hogy a *megfelelő* helyen a *megfelelő* személy — azaz a Hagia Sophiában a Pátriárka — császárrá avassa. *Ilyen* koronát készített tehát és viszi magával a megállapodott felszabadító hadjáratra, amelyet mint Isten eszköze és a Birodalom jelöltje indít a méltatlanná vált zsarnok ellen.

Formamegoldás tekintetében az 1185-ben sietve készített Korona — ez a mindmáig fennmaradt *birodalmi* szimbólum — nem kamelaukion, de kamelaukion *jellegű*. Zártságát keresztpánttetőzet adja, amelynek nemesfém merevítését aranszővet bélelés helyettesíti. Formailag tehát pántkorona. Pontosabban: *egy nyugati pántkoronává alakított bizánci stemmatogyrion*.

Ez a felemás megoldás adódhat a készítés technikai sietősségből is amit a pántok rátételi hajlításának és illesztésének szakavatatlan volta alátámasztani látszik —, de lehet talán a bizánci—magyar unió adott kettősségének szimbólumszándéka is.

Néhai Deér József és a jeles készülségű Elisabeth Piltz hevesen csatáztak e két ellentmondó felfogás táborában. Deér szerint a szicíliai normann királyok koronája és a magyar királyi korona egyazon megjelenítési szándék közös tövéről szakadt: mindkettőjük bizánci előképet megújítani kívánó *kamelaukion*. Ezt a felfogást vallotta Bárányné Oberschall Magda, valamint némi fonttartással, a német Klaus Wessel is. Piltz kiasasszony viszont mi. II. Frigyes császár palermói porfirszarkofágjár

ábrázolt normann koronát, mind a magyart, pántkoronának, azaz a *kamelaukion*nál alacsonyabb szimbolikai rendű diadémnak tekinti. André Grabar még szigorúbban következtet és a *Corona Graeca*ban pusztán egy, császári és egyházi zománcképekkel ékesített fogadalmi koronát lát, ahhoz a VI. Bölcs Leó császár és az apostolok képmásával díszített koronához hasonlatosat, amelyet a velencei Szent Márk templom kincstára őriz.

Ámde sem az érvelőknek, sem az ellenérvelőknek, nem tűnt fel, hogy a *Corona Graeca* *abroncsa egymagában véve a deszpótész stemmatogyrionja*. E felismerés logikai ágyazódása, hogy Béla, mint egykori utódjelölt — Aleksziosz deszpótész — *ennek* a diadémnak viselésére volt Bizáncban eleve jogosult. Hogy döntő lépését a Szent Trónus felé megtehesse, ezt a stemmatogyriont kellett kamelaukion *jellegűvé* alakíttatnia: bezárátja tehát, kereszttel tetézteti és császári homlokcsüngőkkel ékesítteti. Ez utóbbiak a normann királyi koronáról azonmód hiányoznak: lényeges tipológiai eltérés és döntő szimbolikai különbség.

A III. Béla által 1185-ben pántkoronává alakíttatott stemmatogyrion a tetéző kereszt és a homlokcsüngők hozzáadása által tipológiaiilag máris elhatárolta magát a pántkoronáktól és a kamelaukion formakövetelményeit közelíti, ha a teljes zártság hiányában a kamelaukionnal nem is szakasztottan azonos. Formáját tekintve tehát *nem* kamelaukion, de vitathatatlanul kamelaukion *jellegű* diadém. Lényegileg alig különbözik Barbarossa Frigyes császárnak az aacheni Nagy Károly-ereklyetartón ábrázolt koronatípusától, amelyet Elisabeth Piltz mégsem habozott kamelaukionnak minősíteni.

S hogy a bizánci szimbolikán edzett III. Béla mind emez árnyalatoknak mennyire tudatában volt, kiviláglik abból, hogy országos pecsétjének királyalakján tűnnek fel először — szinte túlzott arányban hangsúlyozva — a korona homlokcsüngői, a *kataseista*. Ugyancsak Béla dénárjain — és alkalmasint országalmáján is — szerepel először a császári kettőskereszt, mint hatalmi jelvény.

A kézenfekvő lélektani indítékok és a nem teljes mértékben kielégítő formakövetelmények mérlegét hadd döntse el az államjogi tapadványok vizsgálata. *Miben áll a kamelaukion ceremónia szerepe, közjogi jellege és állambölcseleti szimbolikája?*

Már többször hangsúlyoztuk, hogy a kamelaukion a Birodalom *törvényes* koronája, amellyel a *hivatott* személy, a *megszabott* helyen, az *előírt* ceremóniával avatja a császárt császárrá. Ez a szerepe.

Jellegét tekintve a kamelaukion — miként a *basileus hiereus isapostolos*t érintő minden ceremóniális tárgy — a szentségi körbe tartozik: Szent Korona.

Szimbolika szempontjából nemcsak Bizánc, hanem a keresztény *oikouméné*nek is koronája, amely a császárt egy bár hipotétikus, de államdogmatikailag mindig vallott, nemzetfeletti közösség urává avatja. A *basileus* és a kamelaukion *együttessen* alkotott köre az a *caput*, amely az államtest földi létét a mennyei örökkévalóval és az alattvalók emberi közösségét az égi renddel egybeköti.

Vetítsük most át ezt a bizánci állambölcseletet a III. Béla korától kezdődően kimutatható magyar ténybeliségre.

Az 1185-ben készült korona az ország *törvényes* koronája. A koronázási szertartásban betöltött szerepük tekintetében elegendő a pátriárkát az esztergomi érsekkel és a Hagia Sophiát Boldogasszony székesfehérvári főtemplomával behelyettesíteni, hogy előtűnjék a „hely-személy-tárgy” megkövetelt hármasságának konceptuális azonossága.

Ugyanez áll a korona jellegére is: a fenti szerepet betöltő diadém: *Szent Korona*.

Szimbolika síkján adva van egyrészt az államközösségi felszentelő erő, másrészt az államtestet hiánytalanná egészítő *caput* jelleg. A magyar *Szent Korona* ha nem is a keresztény *oikouméné*, de az *Archiregnum Hungaricum* egészének szimbóluma. Uralkodóinknak III. Béla idején viselt hat királyi címe, amely utóbb kilencre teljesült, nem igényelt megannyi koronázást: a Szent Koronával az esztergomi érsek által Székesfehérvárott végbevitt királyszentelés államjogi kihatása az *Archiregnum* egészére érvényes. Antitézisként jelezhetjük, hogy III. Bélát megelőzőleg, II. Gézáig bezáróan, tudunk Tengerfejérvárt (Bielograd) végbement külön horvát-dalmát koronázási szertartásokról is, amelyeket a birodalmi hatályú Korona léte ezentúl magába olvaszt.

Ami pedig a *caput* jellegét illeti, az újkorba átnyúló közjogi struktúrák sorában bízást egyedül álló magyar Szent Korona-tanban a *megkoronázott* király *caput* volta hangsúlyozott: a hajdanvaló államtestet kitevő társadalmi tagozat egészével egyetemben alkotta volt az országot, csakúgy mint Bizánc nagyobb szabású kozmológiájában a keresztény *oikouméné* testéből és a kamelaukionnal felszentelt *basileus hierews isapostolos* *caput* jellegéből adódott az eföldi teljesség, hogy az égivel egybevetve a Mindenséget tegye ki.

Ezen ismérvek III. Béla korában nem jelentkeztek — még nem is jelentkezhetek — utóbb kifejeződő formájukban. De ez állambölcseleti alapvetés, amely fokról-fokra követte a Bizáncban már századok óta kialakult szimbolikai gyakorlatot, kétségtelenül megtörtént. III. Béla korából csak olyatén tárgyi hírmondók maradtak reánk, mint a *kataseista* hangsúlyozott feltűnése az országos pecsét királyalakjának koronáján, a kettőskereszt hatalmi jelvénye Béla kései — azaz 1185 után vert — dénárainak hátlapján és — el ne feledjük! — maga a kamelaukion jellegű Szent Korona.

A zárt koronát viselő és kettőskereszttel tetézt országalmát tartó uralkodó Imre király pecsétjén tűnik fel először, akit már az apja megszabta, új ceremóniális rend szerint kentek fel az új Szent Koronával. Ugyancsak zárt koronát mutat — nyilván nem véletlenül — a III. Ince pápa regesta-könyvében II. Endréről fennmaradt egykorú lapszéli tollrajz is.

A Korona szentségi jellege csak 1257-ben fordul elő először oklevélben, ama IV. Béla országlásának idején, aki szintén bizánci hercegnőt választott nejeül. S hogy bizánci módra maga a királyi személy is szentnek tekintett, tanúskodik arról uralkodóinknak sűrűn használt kitétele, amely „a szent királyok véréből” való származást hangsúlyozza. Bajosan lenne ez Szent Istvánra és Szent Lászlóra vonatkoztatható, az újkorabeli szerzők szabványa szerint, hiszen két kanonizált uralkodónk egyikének sem maradt trónra jutott utóda... III. Béla óta nyilván szentnek tekintetett, bizánci módra, a Szent Koronával felszentelt magyar király, csakúgy mint a *hiereus* címet viselő császári előképe. Erről tanúskodik Imrének felzendült öccse párthíveihez intézett szava is a Dráva-parti jelenetben: „Ki merné felemelni szentségtelen kezét felszentelt ura és királya ellen?” Imre ezzel aligha megkoronázott voltára céloz csupán, hanem a Szent Koronával történt koronázás által az uralkodó személyére *állandó jelleggel* kiteljesült szentségi mivolta.

A Szent Korona államjogi őrzéséről III. Endre rendelkezett először, kerek egy évszázaddal III. Béla alapvetése után, míg a „korona-hely-személy” szükségszerűségének követelménye Károly Róci háromszori koronázásának kényszerében tükrö-

zódik: a királyszentelő erő csakis az „igazi” korona közbenjöttével és az esztergomi érsek által Fejérvárott végbevitt aktusban teljesedik ki.

A III. Béla koronakészítésétől a Károly Róbert esetében már kifejeződött formájában jelentkező ceremóniális gyakorlatig eltelt 125 esztendő a magyar állam-bölcselet kialakulásának alapvetően lényeges szakasza. Hogy mindennek előképe nem egy Karoling-típusú, Isten kegyelméből feudális lépcsőzetének csúcsán *primus inter pares*ként uralkodó király, hanem az Isten földi vetületének tekintett bizánci *basileus*, ez a *caput*-jellegében korlátlan, de a *caput*hoz szükségképp tartozó *corpus* híján létezni mégsem tudó egyeduralkodó, az a fejlemények ismeretéből önként adódik. Karizmatikus hatalmának formai záloga évszázadokon át az a ceremóniális tárgy maradt, amely nemcsak a szentségi jelleg hordozója és tovább örökítője, hanem maga is szent tárggyá lett: a formájában kamelaukion-jellegű, de eszmetartalmi kihatásában kamelaukion-*értényű*, 1185-ben pántokkal lezárt, kataseistával felékesített és kereszt-tel tetézt *stematogyrion*, amely mindmáig fennmaradt: a *Szent Korona*.